

هو العليم

شبكة اهداف قرآن

مجتبى خندق آبادى

mjtbkh11@yahoo.com

شيخ ابوالحسن بياتى

ahbayati@gmail.com

محقق و محصل سطح ٤ حوزه

رجب المرجب / ١٤٣٣

فهرست تفصیلی

۳.....	چکیده
۳.....	مقدمه
۳.....	طرح مساله / موضوع
۳.....	دین اسلام هدفمند است
۳.....	نسبت هدف دین با حوزه های مشابه
۳.....	زیر ساخت حداقلی اهداف در یک شبکه اهداف
۳.....	منابع اصطیاد اهداف دین
۴.....	معیار تشخیص اهداف
۴.....	روش اصطیاد، شبکه سازی و توجیه شبکه اهداف
۵.....	فرضیه
۵.....	بیان شواهد فرضیه و شبکه سازی اهداف
۵.....	هدف نهایی دین
۶.....	اهداف میانی
۸.....	روابط (بستر و محیط) در نظام اهداف
۸.....	جریان عمومی در نظام اهداف
۹.....	شبکه سازی
۱۰.....	ضمیمه ۱: جدول آیات

بسم الله الرحمن الرحيم
شبکه اهداف قرآن - نگارش ۵

چکیده

این مقاله در پارادیم تفسیری اصولی و با رویکرد تفسیر قرآنی، به نگارش درآمده است. در این نوشتار شواهدی بر هدف نهایی، اهداف میانی، بستر و جریان عمومی «شبکه اهداف دین» ارائه می‌شود.

مقدمه

طرح مساله / موضوع

نگاه کلان - خرد به ما حکم می‌کند هر موضوعی را در منظومه موضوعات مرتبط به آن، ببینیم. شبکه اهداف دین نیز، منظومه‌ای از اهداف است که می‌توان در آن موقعیت و ارزش و تأثیر و تأثرات موضوعات مختلف را درک کرد.

دین اسلام هدفمند است

۱. یا از طریق اثبات هدفمندی خود اسلام
۲. یا از طریق اثبات هدفمندی دین بطور عام
۳. یا از طریق اثبات هدفمندی فعل خداوند

نسبت هدف دین با حوزه های مشابه

۱. هدف خداوند
۲. هدف انبیاء و رسولان
۳. هدف دینداری

به نظر می‌رسد هر کدام از حوزه های فوق ضمن آنکه کارکردها و آثار ویژه خود را دارند، اما می‌توان هدف یک حوزه را مآلاً و به نحو طولی، به حوزه دیگر سرایت داد.

زیر ساخت حداقلی اهداف در یک شبکه اهداف

به نظر می‌رسد در یک شبکه اهداف این زیرساختهای حداقلی را نیازمندیم:

۱. هدف محوری و نهایی
۲. اهداف میانی و اولویت میان آنها

منابع اصطیاد اهداف دین

برای بدست آوردن شبکه اهداف می‌توان به منابع زیر با عنایت به کارکرد و نقش ویژه هر کدام، مراجعه نمود:

۱. قرآن: در این نوشتار منبع اصلی یافتن اهداف، قرآن مجید می‌باشد.
۲. سنت: سنت در بحث ما از جهت تفسیر آیات استفاده می‌شود نه مستقلاً.
۳. عقل: عقل در بحث ما گاهی بصورت غیر مستقل و برای رابطه‌یابی استفاده می‌شود؛ و گاهی برای تعیین حداقلها و مواضع غیرقابل صرف نظر بکار گرفته خواهد شد.

معیار تشخیص اهداف

هر چند تصوراً می‌توان برای یافتن اهداف دین از الگوی زیر استفاده نمود:

۱. مستقیم: هدف دین

۲. غیر مستقیم

(۱) نیاز ما به دین: عکس کردن آن و بدست آوردن هدف دین

(۲) اهداف خداوند

(۳) اهداف انبیاء: تفکیک میان اهداف اختصاصی نبی و اهدافی که بواسطه دین از جمله اهداف نبی محسوب می‌شوند

(۴) اهداف دینداری

لکن آنچه برای ما در یافتن اهداف در آیات قرآن مجید معیار است، «لسان بیان هدف» در یک آیه است. یعنی ما مستقیماً بر سیاقهایی که برای بیان اهداف دین در قرآن مجید بکار رفته‌است، تمرکز خواهیم کرد. زیرا راههای غیر مستقیم تا زمانیکه رابطه مصداقی آنها با اهداف دین کاملاً روشن نشده باشد، دارای ضریب خطای قابل توجهی بوده و قابل استفاده نیستند.

روش اصطیاد، شبکه سازی و توجیه شبکه اهداف

روش:

۱. اصطیاد

۱. استفاده از کلید واژه های مرتبط

(۱) عام

۱. لام تعلیل و تمام الگوهای تعلیل در زبان عربی مانند مفعول له، تمیز، کی، کما، لکی، لعل، انما، ...

(۲) خاص

۱. حوزه دین (مستقیم): کتاب، ماده دین، ماده سلم، قرآن، ماده کتب، ماده نزل

۲. حوزه خداوند (غیر مستقیم): مستقیماً جستجو نشده است.

۳. حوزه انبیاء (غیر مستقیم): ماده رسل، ماده نزل، ماده بعث

۴. حوزه دینداری (غیر مستقیم): مستقیماً جستجو نشده است.

۲. توزیع نتایج عام در خاص

۳. تبدیل حوزه های غیر مستقیم به مستقیم

۴. دسته بندی اهداف

۲. شبکه سازی

۱. نشان دادن هدف محوری

۲. نشان دادن اولویت اهداف نسبت به هم

۱) یا با استفاده از کلید واژه های دال بر انواع نسبت وزنی: افضل، اولی، ...

۲) یا با نشان دادن اولویت اهداف بر اساس سنخ اهداف. (در این نوشتار از این روش استفاده شده است)

۳. نشان دادن رابطه مقدمیت و ذی المقدمیت اهداف نسبت به هم

۱) یا با استفاده از کلید واژه های دال بر نسبت تولیدی مانند: اسباب، ...

۲) یا با استفاده از سنخ اهداف. (در این نوشتار از این روش استفاده شده است)

۳. توجیه: از طریق روش فهم متن موجه

فرضیه

گمان می شود بتوان «شبکه اهداف دین» را، از منظر قرآن، به صورت زیر ترسیم نمود:

هدف نهایی دین: رساندن مخاطبین خود به مقام عبودیت و بندگی است.

اهداف میانی: اهداف میانی ای که متناظر هستند با کارکرد و نقشی که انبیاء عظام صلوات الله علیهم اجمعین، در مقیاس فردی عهده دار شده اند، یعنی تلاوت قرآن، تعلیم دین و تربیت نفوس (تلاوت، تعلیم و تزکیه).

بستر تحقق اهداف: برای محقق شدن اهداف دین، نیاز هست روابط میان اهداف (محیط و بستر تحقق اهداف) به صورت عادلانه (قسط و عدل) و هماهنگ (رفع اختلاف) برقرار شود.

جریان حاکم بر کل نظام اهداف: معادلاتی که جریان عمومی «نظام اهداف دین» را توصیف می کنند عبارتند از:

۱. خروج از ظلمت به نور

۲. حرکت در مسیر رشد

۳. حرکت به سوی احیای انسانها

بیان شواهد فرضیه و شبکه سازی اهداف

هدف نهایی دین

هدف نهایی دین «رساندن انسان به مقام عبودیت و بندگی» است، که از آیات زیر قابل استفاده است:

۱. ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (نور، ۵۶)

۲. ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ﴾ (یونس، ۵)

از سوی دیگر جمع بین «حصر هدف در عبودیت» در آیات فوق، و «وجود اهداف دیگر» در آیات قرآن، ما را به «نهایی» بودن این هدف رهنمون می سازد.

اهداف میانی^۱

در برخی آیات قرآن، کارکرد و نقش نبی مکرم اسلام و انبیاء عظام صلوات الله علیهم اجمعین، «تلاوت قرآن برای مردم»، «تعلیم» و «تزکیه» آنها معرفی شده است:

۱. ﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ (آل عمران، ۱۶۴)
۲. ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ (الجمعه، ۲)
۳. ﴿رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (البقره، ۱۲۹)

البته به نظر می‌رسد در این میان تلاوت به عنوان مقدمه برای انجام دو نقش اصلی تعلیم و تزکیه، تعریف شده باشد.

از سوی دیگر به نظر می‌رسد بتوان برخی اهداف دین را متناظر با کارکرد انبیاء، احصاء نمود:

الف) تلاوت:

۱. فعال کردن تدبیر:

- ﴿كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ (ص، ۲۹)

ب) تعلیم:

۲. تبیین موارد لازم در هدایت بشر:

- ﴿وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ﴾ (نحل، ۸۹)

۳. فعال کردن تفکر:

- ﴿لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (حشر، ۲۱)

- ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ذَلِكَ مِثْلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (اعراف، ۱۷۶)

۴. فعال کردن تذکر:

- ﴿وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا﴾ (طه، ۱۱۳)

- ﴿... إِلَّا تَذَكُّرَةً لِمَنْ يَخْشَى﴾ (طه، ۳)

۱. لازم الذکر است که مصادیقی که از آیات به عنوان اهداف میانی، و در آینده به عنوان جریان عمومی و بستر تحقق اهداف آورده می‌شود، به عنوان نمونه اشاره شده، و استقراء تام نیست.

- ﴿سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ (نور، ١)
 - ﴿كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ (ص، ٢٩)
 - ﴿وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ (زمر، ٢٧)
 - ﴿وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَامَّةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعِبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَبَيِّنَ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ (بقره، ٢٢١)
 - ﴿تُؤْتِي أَكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ (ابراهيم، ٢٥)
 - ﴿هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ (ابراهيم، ٥٢)
 - ﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا﴾ (اسراء، ٤١)
٥. علم به توحيد:

- ﴿هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ (ابراهيم، ٥٢)

ج) تزكیه:

٦. انذار (بیم دادن):

- ﴿وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا لِيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَى لِلْمُحْسِنِينَ﴾ (احقاف، ١٢)

٧. موعظه کردن (پند دادن):

- ﴿وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلِّغْنَ أَجْلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لَتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ (بقره، ٢٣١)

٨. بشارت دادن (مژده دهی):

- ﴿وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا لِيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَى لِلْمُحْسِنِينَ﴾ (احقاف، ١٢)

٩. تثبیت قلوب مؤمنین:

- ﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ﴾ (نحل، ١٠٢)

١٠. تطهیر:

- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (مائده، ٦)

١١. تقوا:

- ﴿قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ (زمر، ٢٨)

- ﴿وَ أَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ (انعام، ۵۱)
- ﴿أَوْ عَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ (اعراف، ۶۳)
- ﴿وَ كَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَ صَرَفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا﴾ (طه، ۱۱۳)
- ﴿وَ إِذَا طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ فَبَلِّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَ لَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لَتَعْتَدُوا وَ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَ لَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ مَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَ الْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ (بقره، ۲۳۱)

روابط (بستر و محیط) در نظام اهداف

در قرآن مجید در برخی آیات، سخن از اهدافی است که می‌توان آنها در مقام مقایسه با اهداف دیگر، بستر تحقق آنها دانست. زیرا ملاحظه سنخ این اهداف که اولاً مربوط به فضای جمعی است و ثانیاً فراگیر و شامل است، ما را به این نتیجه رهنمون می‌سازد که تحقق این اهداف، باعث تنظیم روابط برای تحقق اهداف میانی و هدف محوری است. دو نمونه از این نوع اهداف:

۱. اقامه قسط و عدل:

- ﴿قَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَ أَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَ الْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَ أَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَ مَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَ رُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ (فتح، ۲۵)

۲. هماهنگ سازی و رفع اختلاف:

- ﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَ مُنْذِرِينَ وَ أَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَ مَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَ اللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ (بقره، ۲۱۳)
- ﴿وَ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَ هُدًى وَ رَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ (نحل، ۶۴)
- ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَ مَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَ مَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ (آل عمران، ۱۹)

جریان عمومی در نظام اهداف

مخاطب دین انسان است. تغییرات در حالات و رفتار انسان نیز به صورت نظامند و سیستمی^۱ صورت می‌پذیرد. بنابراین اهداف دین نیز بایستی به صورت سیستمی و نظام مند با یکدیگر در ارتباط باشند، تا بتوانند متناسب با اقتضائات انسان، تغییرات خود را دنبال کنند.

۱. ر.ک: سیستم تولید رفتار، رساله جغرافیای تحصیل.

اکنون باید گفت در هر نظام و سیستمی، یک جریان عمومی وجود دارد. در نظام اهداف دین نیز علی القاعده یک جریان کلی حاکم است. برخی آیاتی که می‌توان مفاد آنها را جریان عمومی نظام اهداف دین تلقی نمود، - از کلی به جزئی - این قرارداد:

۱. هدایت:

- ﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا﴾ (اسراء، ۹)

۲. خروج از ظلمت به سوی نور:

- ﴿رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَمَنْ يُؤْمِن بِاللَّهِ وَ

يَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا﴾ (طلاق، ۱۱)

- ﴿هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَى عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (حدید، ۹)

- ﴿الرَّكَابُ أَتَزَلَّاهُ إِلَيْكَ لِنُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾ (ابراهیم، ۱)

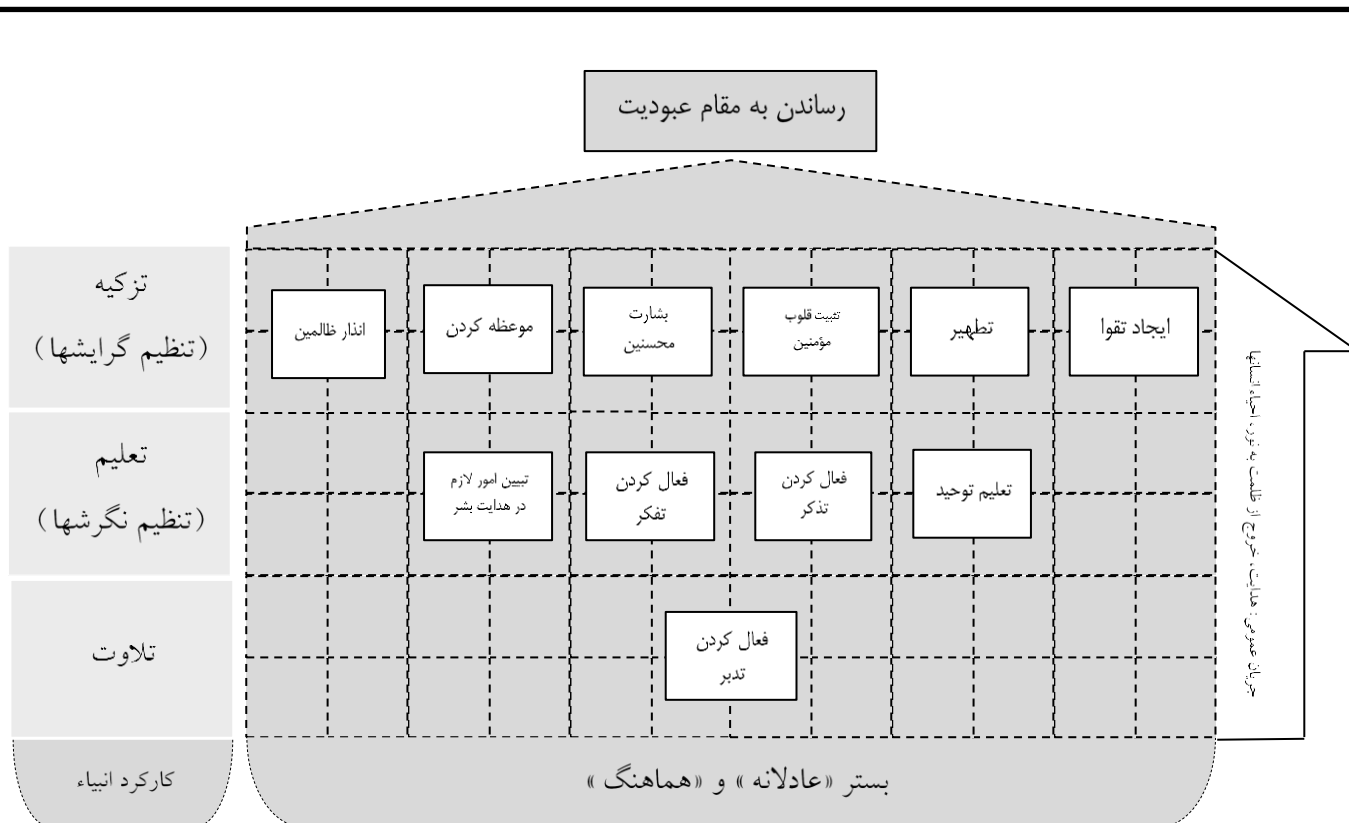
۳. حرکت به سمت حیات بخشی (احیاء):

- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ

تُحْشَرُونَ﴾ (انفال، ۲۴)

شبکه سازی

مبتنی بر آنچه بیان شد، می‌توان شبکه اهداف دین را در قالب مدل مفهومی زیر نشان داد:



* مصادیقی که در این نمودار به عنوان اهداف میانی احصاء شده‌اند، منحصر در موارد فوق نیست، بلکه تنها مواردی است که در این مقاله به عنوان نمونه آمده است.

ضمیمه ۱: جدول آیات

ردیف	شماره سوره	نام سوره	شماره آیه	متن آیه	هدف دین
۱	۴۸	الفتح	۲۵	لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ	اقامه قسط
۲	۶۵	احقاف	۱۲	وَمَنْ قَبْلَهُ كِتَابٌ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا لِيُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرًا لِلْمُحْسِنِينَ	انذار و بشارت
۳	۲۴	النور	۵۶	وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ	بندگی
۴	۱۰	یونس	۵	وَمَا أَمُرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ	بندگی خالص
۵	۱۶	النحل	۸۹	وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَهُ هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرًا لِلْمُسْلِمِينَ (۸۹)	تبیین
۶	۱۶	النحل	۱۰۲	قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرًا لِلْمُسْلِمِينَ	تثبیت قلوب مومنین
۷	۹	التوبة	۱۲۲	وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْ لَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ	تحدیر شدن
۸	۷	الأعراف	۶۹	أَوْ عَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَے رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً فَادْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ	تذکر
۹	۲۰	طه	۳	إِلَّا تَذَكُّرَةً لِمَنْ يَخْشَى	تذکر
۱۰	۲۴	النور	۱	سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ	تذکر

	لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ				
تذكر تدبر در آیات قرآن	كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ	٢٩	ص	٣٨	١١
تذكر	وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ	٢٧	الزمر	٣٩	١٢
تذكر	وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَامَهُ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَهَ النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَهَ الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ	٢٢١	البقرة	٢	١٣
تذكر	تَوْتَى أَكْلَهَا كُلِّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَبَضْرِبُ اللَّهِ الْأَمْثَالِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ	٢٥	إبراهيم	١٤	١٤
تطهير	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ	٦	المائدة	٥	١٥
تفكر	لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ	٢١	الحشر	٥٩	١٦
تفكر	وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرَكْهُ يَلْهَثْ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ	١٧٦	الأعراف	٧	١٧
تقوا	قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ	٢٨	الزمر	٣٩	١٨
تقوا	وَ أَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ	٥١	الأنعام	٦	١٩

				لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ	
۲۰	۷	الأعراف	۶۳	أَوْ عَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَے رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ	تقوا
۲۱	۲۰	طه	۱۱۳	وَ كَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَ صَرَفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا	تقوا، تذكر
۲۲	۲	البقرة	۲۱۳	كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَ مُنْذِرِينَ وَ أَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَ مَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَاهُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَ اللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ	حكم و رفع اختلافات
۲۳	۸	انفال	۲۴	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ وَ أَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ	حيات بخشی
۲۴	۶۵	الطلاق	۱۱	رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَ مَنْ يُؤْمِن بِاللَّهِ وَ يَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرُّ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا (۱۱)	خروج از ظلمات به نور
۲۵	۵۷	الحديد	۹	هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَے عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَ إِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ	خروج از ظلمات به نور
۲۶	۱۴	إبراهيم	۱	الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ	خروج از ظلمات به نور
۲۷	۱۶	النحل	۶۴	وَ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَ هُدًى وَ رَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ	رفع اختلاف
۲۸	۳	آل عمران	۱۹	إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَ مَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَ مَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ	رفع اختلافات
۲۹	۱۴	إبراهيم	۵۲	هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَ لِيُنذِرُوا بِهِ وَ لِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَ لِيَذْكُرُوا أُولَ الْأَلْبَابِ	علم به توحيد متذكر بودن
۳۰	۱۷	الاسراء	۴۱	وَ لَقَدْ صَرَفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذْكُرُوا وَ مَا يَزِيدُهُمْ	متذكر بودن

	إِلَّا تُقُورًا				
موعظه تقوا	وَ إِذَا طَقَقْتُمُ النَّسَاءَ فَبَلَّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأُمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ مَا أَنزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَ الْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ	۲۳۱	البقره	۲	۳۱
هدایت	إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَ يُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا	۹	اسراء	۱۷	۳۲
کارکرد انبیاء	رَبَّنَا وَ ابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ يُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۱۲۹)	۱۲۹	البقره	۲	۳۳
کارکرد انبیاء	هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (۲)	۲	الجمعه	۶۲	۳۴
کارکرد انبیاء	لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (۱۶۴)	۱۶۴	آل عمران	۳	۳۵